
Natur

I det allra yttersta havsbandet öster om Gåsfjärden, bildar den vidsträckta Öröakipelagen utpost; ca 300 öar och skär, klabbar och bådor utan åtskiljande fjärdar och vatten, men omgärdade av Öröfjärden i söder, Örödjupet i norr och Östersjön i öst.

Det vi kallar Örö utgörs egentligen av flera öar; Hemö i väster, Lillö och Skräppö i öster och söder därom -som en blindtarm- Grönskär. Uppgrundningen har förenat öarna så mycket att man idag kan gå torrskodd mellan dem nästan överallt. Örö är sålunda ett synnerligen amöbaformat stycke fast mark, med otaliga sund, vikar och glon. Berggrunden utgörs av kvartsitblandad granit, som går i dagen i norr och öster. I övrigt täcks ön av lös morän och marina sedimentlager. På Skräppö har inlandsisen stått och stampat och lämnat efter sig en anseelig mängd storblockig morän, men också slipat berget i dramatiska, ofta mycket skarpskurna former. Hemö domineras av mycket försiktiga slänter ner mot sjön, morän (-grus) och matjord. Lillö är en blandning av moränbunden terräng och mjuka ytor. Grönskär slutligen är en enda stor rundslipad klippa.

Örö är en synnerligen låg ö och på många sätt påminner den mer om öarna i moränskärgården än om systeröarna i urbergsskärgården. Den flacka profilen som nästan rinner ut i sjön och den myckna moränen gör Örö till en katt bland hermelinerna. Endast några ytterst få punkter på ön sträcker sig högre än tio meter över havsytan. Merparten av ön ligger bara några få meter över vattnet.

I en annars barrskogsdominerad landsända lyser gran och tall med sin frånvaro på Örö. Majestätiska ekar, popplar och björkar höjder sig över den lägre vegetationen på mellersta och norra delen av ön. Artrikedomen är stor. I det örtrika fältskiktet finns på sina ställen välutvecklade blomsterängar. Här finns det största antalet kärlväxter (440 arter) i hela Misterhults skärgård. Någon har kallat Örö för idyllens vänliga skärgård.

Historia

Namn

Ör betyder grus, sandbank och det är en mycket talande beskrivning av framför allt den moränrika Hemö. Benämningen Hemö tros komma från det enkla faktum att det var här man först slog ner sina bopålar. Skälklumpen har säkerligen namn efter sin lite klumpiga profil, men ändock med så låga och släta hållar att säl kunde krypa upp här och vila. Skäl- och Själöarna i det yttre havsbandet berättar vanligtvis att de varit rastplatser för säl. Namnet Husholmen låter bestickande, men ännu har inga vare sig fysiska eller skriftliga belägg framkommit, som indikerar en tidig bosättning på ön.

Tomtningar

Först under bronsåldern när havet stod knappt tio meter högre än idag bryter några av hållarna på Skräppö, Lillö och Hemö vattenytan. Dessa låga klabbar och hållar i ett än mer avlägset liggande havsband än idag, har av förståliga skäl inte lockat till längre vistelser. Först vid övergången järnålder/medeltid -med ett vattenstånd knappt två meter högre än dagens- tycks öarna tagits i människans tjänst. På Skräppö och Skallnabben finns sk tomtningar; stengrunder till tillfälliga bostäder och bodar, nyttjade i samband med utskärsfiske. Kolrester i en av grunderna på Skräppö har genom C 14 analys gett en datering till 1042-1440 AD. Betecknande för tomtningarna här är, att de är nåbara i princip endast från sjön. Att landvägen ta sig till tomtningarna på Skräppö är mycket strapatsrikt och besvärligt, för att inte säga omöjlig, om man också ska bära t ex redskap och segel med sig. Skallnabben är än idag en friliggande ö och kan inte nås utan båt. Strax intill de fem tomtningarna på Skräppö finns en kås eller båtlänning; en i strandkanten stenröjd och stenkantad angörings- och uppdragningsplats för en båt. Kåsen ligger ca en meter över dagens strandkant. Tomtningarnas läge gör det föga troligt att de är rester av vinterbodas invid en vinterhamn. Förutom att det är svårt att landvägen ta sig hit, måste det stillastående vattnet i Skräppövik frysa tidigare än i Örö hamn. Sannolikt är tomtningarna uppbyggda och nyttjade av människor från skärgårdshemman i innerskärgården eller på fastlandskusten. Med största sannolikhet har Örö - åtminstone delvis - varit befolkat samtidigt som tomtningarna brukades. All historisk logik till trots, har grunderna kallats "gamle byn".

Bosättning

Någon beslöt någon gång under okänd medeltid, troligen dess senare hälft, att slå ner sina bopålar på Örö, fiska året runt, nyttja betet och kanske tjäna lite reda pengar på styremansuppdrag. Kanske någon som lärt känna vattnen och öarna under säsongsfisket. Fiskevattnen runt Örö torde ha varit ett av de bättre i skärgården, av någon liknad vid väldig fiskesump. Inte nog med detta. Av den veritabla vågbrytare av öar och undervattensrev i öster, har Örovattnen varit otroligt väl skyddade för hård och ihållande östan. Därmed var den östligaste ön i Misterhults skärgård bebodd.

Jordnatur

Under medeltid och fram under Vasatid är hela Misterhults skärgård en statens egen allmänning, som huvudsakligen nyttjades för säsongsfiske. Det hemman som etableras på Örö är sålunda ett kronohemman. Bosättningen omnämns direkt i det skriftliga källmaterialet första gången i jordeboken 1543.

Av okända skäl fick Örö status av sāmjehehman. (Sāmja = ett engångsarrende från Kronan, som gav full besittningsrätt med rätt att ärva och klyva jorden -dock inte äganderätt. Skillnaden mellan vanlig kronojord och sāmjejord var att arrendetiden var obegränsad -inte bara sex år i taget- och att man inte kunde bli avhyst mot sin vilja. Sāmjehehmanen var dessutom lägre skattetaxerade.) 1545 uppges Örö och Vinö "ligge uti ingen gärd utan i sāmjo" och i Tunaläns jordeböcker från 1543 påstås att inga skattebönder finns. I fogderäkenskaperna för 1530-33 uppges två ej namngivna hehman i Misterhult vara i sāmja. Det finns ingen anledning att tro, att dessa sāmjehehman inte är desamma som år 1545, dvs Vinö och Örö. Hemmansbildningarna bör ha skett före Gustav Vasas tid, eftersom han redan vid herredagen i Vadstena 1524 tydligt uttalar sig mot sāmjehehmanbildningar. Den fördelaktiga sāmjesitsen upphör dock under 1580-talet, då både Örö och Vinö övergår till pura kronohemman.

Bland många andra gårdar i Misterhult förlänades Peder Michaelsson (adlad Hammarskiöld) 1611 också kronohemmanet Örö. Året därefter drog kronan tillbaka Örö (de övriga Misterhultsgårdarna först 1617) och donerade ön till Jöran Gyllenstierna på Fågelvik. Donationen ändrades året efter till en förläning. Frälsets karaktär beslutades dock först 1624. Örö undgick av okänd anledning den starka reduktionen under Karl XI och kvarstod som frälsenatur. Så småningom inlöstes dock även Örö, för att år 1700 förpantas som kronohemman. 1731 utbjöds hemmanet på auktion och inköptes då som förpantat skattehemman av de tre sönerna till Olof Andersson, som var lotsällderman på Örö. Olof blev därmed den siste åbo som hade ensamrätt på Örö. Drygt 20 år senare löste kronan åter in Örö. 1874-76 löstes kronohemmanslotterna in till skatte.

Styremansort

Av skattelängder från 1540-talet kan man misstänka att Örö redan då var ett styrehemman, eftersom den skatt Peder i Örö hade att erlægga, var minde än för en vanlig kronobonde. Styremännen hade under 1500-talet genomgående reducerad skattesats, mot att de ansvarade för lotsning av kronans skepp. Säkra belegg för en styreman på Örö, finns dock först från 1571, i ett brev från Johan III till fogden Peter Nilsson, där kungen skriver att bl a Jon i Örö ska "styre våra skepp och skutor".

I källor från 1590-talet lär vi känna Andes Jonsson från Örö (son till ovannämnde Jon) och hans förehavanden, bland mycket annat också som proviantborgare och handelsman i Västervik. När fadern dör, flyttar sonen hem till Örö och övertar styremanssysslan. Han tycks trots förbud, ha drivit handel med sitt eget skepp, den sk Öröskutan. Anders tycks dock bara varit en av många skärkarlar som drivit sådan olaga handel. Borgarna i alla städer utmed kusten klagar vid riksdagen 1561 över denna i princip olovliga handel, som ju är dem alla till förfång. Deras veklagan förblir dock ohörd. Anders var om sig och kring sig och befann sig stundtals i utkanten av lagens rāmärken -vilket gjort att han hamnat i skrivna källor. Han tycks ha gått ur tiden 1610. Året därefter fanns enligt hjonelagslängderna ett hjonelag på Örö (sannolikt Anders son Måns med hustru), en änka (Anders änka?), fyra drängar och tre pigor. Lägg därtill några barn och vi har ett litet samhälle. 1640 bestod hushållet av fyra vuxna personer (Måns barn hade vuxit upp.)

Under 1600-talets början reglerades styremanssysslan alltmer och ömsade i takt härmed namn till lotsning. Efter en reducering av lotsställen, återstod 1642 i denna del av skärgården Örö med Strupö närmast i söder och Idö närmast i norr. Lotsningen hade reglerats så att Strupölotsarna ledsagade norrgående trafik till Idö. Örölotsarna tog vid Brändösund över den södergående trafiken och följde den till Kråkelund. Denna självklara uppdelning konfirmerades i 1697 års lotsförordning och blev bestående ända till 1881, när Örö lotsstation lades ner.

Bemanningen på Örö var enligt samma stadga en lots och en utlärd lotsdräng (oftast en lotsson och troligen ytterligare någon lotsson i lära). Att lotsyrket ofta gick i arv inom familjen hade flera goda skäl. Det viktigaste var att innehavet av ett lotshemman var knutet till lotsningsplikten. För att inte bli avhyst från hemmanet, var man alltså tvungen att upprätthålla yrket och kunskapen på svärdssidan inom familjen. Det var också ett sätt för lotsen att enkelt leva upp till kravet att hålla lärling och dräng. Örö dominerades därför under lång tid av lotssläkterna Wirsén och Didriksson.

Farleden gick strax väster om Öröarkipelagen och med hjälp av enkla lotsutkiker var det inte svårt att ha uppsikt över farvattnen. Någon byggd lotsutkik har aldrig funnits på Örö. Naturen fick istället på olika sätt stå till förfogande; vissa klipphöllar med god utsikt och höga, kraftiga träd man enkelt kunde klättra upp i. Allt under förutsättning att sikten inte skymdes av höga trädridåer eller spretiga grenverk. Högsta punkt och bästa utsikt måste man haft från Husholmen, men uppgifter om att den nyttjats av lotsarna saknas

Storskifte

De tre söner till Olof Andersson, som år 1731 friköpte lotshemmanet, delade hemmanet i var sin lott och deras sönder i sin tur delade de tre lotterna till sex. Hemmanklyvningen kunde inte fortgå, eftersom lotsplikt krävdes av varje innehavare av kronolotten. En så liten ö som Örö, i ett så litet farvatten, kunde inte försörja hur många lotsar och lotsfamiljer som helst. Flera av de sex lotterna brukades dessutom redan av flera hushåll.

Efter många arvstvister och mycket bråk beslutades vid sekelskiftet 1800 att Örö skulle bestå av endast sex lotter, var och en med lotsningsansvar. Som en följd av detta lades byn under storskifte, varvid hustomterna gränsbestämdes och markerna skiftades. I skiftet reglerades också hur många djur hela hemmanet kunde försörja och hur höskörden skulle samordnas.

Friköp

När Örö 1874-76 skatteköptes upphävdes därmed delningsförbudet. Hemmansklyvningar har dock inte kommit till stånd därefter, men vissa avsöndringar har gjorts. Lotslönen utgick efter detta beslut i reda pengar och inte i skatteförmåner som tidigare. Lönen var så stor att man kunde leva på den utan större tillskott av jordbruk och/eller fiske. Mot slutet av 1800-talet var sålunda den tidigare absoluta kopplingen mellan lots och lotshemman bruten. En lots kunde rent teoretiskt nu bo var som helst, helt oberoende av kronans jord och vatten för sin försörjning. Han var en statens tjänsteman med kontant lön och kunde flyttas alltefter lotsverkets direktiv. 1881 lades alltså lotsstationen på Örö ner, men lotsningsbeväret åvilade trots detta ön till 1932, då det avlystes. De kvarvarande

lotsarna hänvisades därefter till tjänstgöring på Strupö. Lotsdrängar och andra icke-lotsar övergick till fiske, som nu blev den viktigaste inkomstkällan.

Boskapsskötsel

Marken på Öro är bördig, men stenmängd så till den grad, att Craelius 1772 ansåg den så obetydlig att den ej förtjänade att nämnas. I storskifteshandlingarna finns heller ingen bruten åkerjord redovisad, endast en kåltäppa intill Svinhagen öster om bytomten. Förutsättningarna för boskapsskötsel var däremot bättre. Styreman Jon hade år 1571 sex kor, sju nötdjur av olika ålder och en häst. Vad han -och många andra skärkarlar vid samma tid- hade häst till, kan man fråga sig. Som dragare hade den inte många arbetsuppgifter här ute. I storskifteshandlingarna från 1799-1801 reglerades antalet djur till fem nöt och en kalv samt tio får/hemmanslott. År 1821 fanns på Öro endast 18 kor sommartid "och ej så många om vintern" eftersom det var knappt även med vinterfoder. För att främja betet röjdes och sköttes hela Hemö som en stor slåtteräng; löv och ris krattades och brändes. Ön måste ha varit som en enda stor park med saftigt gräs under lövträdens skuggande grenar. Vid 1800-talets slut fanns dock 24 kor året om, en tjur, lite ungnöt och förstås hushållsgrisar. En ansenlig färhjord betade på de karga utöarna runt om Öro. Vid samma tid började man på allvar odla potatis på Öro. Den gamla kåltäppan på bytomten räckte inte till, utan ny jord fick brytas där så var möjligt. Tjänliga mossar torrlades: Ett nyodlingsarbete som krävde mycken möda och stort besvär, att döma av de väldiga stenmurarna som omger de små lyckorna, vilka idag ligger övergivna och utan sammanhang. Åkerbruket kom alltså först med potatisen. Lyckorna plöjdes med mänsklig kraft. Nu skulle man ha behövt den häst som anfadern Jon hade 1571. De sista mjölkossorna försvann från Öro på 1960-talet.

Fiske

Fisket hade under alla tider varit det ena av de två benen i självhushållningen på Öro. Det andra var förstås boskapsskötseln. Skulle styremän och lotsar överleva räckte inte statens kaka. Man måste producera föda själv. Så har alla skärgårdsbor i alla tider fiskat. Ju mer befolkningen växte och desto mer statens frigjorde sig från sina tjänare vid 1800-talets slut, desto större behov av fisk och fiskare. 1880 redovisas på Öro fem ålfiskare med 60 hommor och lika många strömmingsfiskare (troligen desamma) med 250 skötar och fem båtar. Lotsdrängar och andra icke-lotsar hade övergått till fiske, som snart blev den viktigaste inkomstkällan. Lotshemmanet Öro hade på kort tid förvandlades till ett utpräglat fiskeläge. Vid mitten av 1900-talet hade fisket blivit den enda näringskällan. Det var det alltmer lönsamma ålfisket som blivit dominerade. Ålfisket krävde större fiskelag än vad den lilla familjen kunde utgöra och samarbete blev lösningen. Dessutom krävdes nya, större och bättre redskap och med dem större båtar. 1961 redovisas fyra yrkesfiskare på Öro med en total inriktning på ålfiske.

Moderna tider

Det moderna storsamhällets alla krav och centraliseringsiver gjorde sig snart påminta också för Öroborna, som hade längst väg till skola och affär av alla skärgårdsbor runt om. Avfolkningen gick snabbt. 1861 bodde 62 personer på ön, 1946 fanns 20 personer kvar och 1959 endast nio. Men Öro tillhör de ännu åretruntbebodda öarna där traditionellt yrkesliv kombineras med modernt, i en sinnrik kombination som tillvaratar såväl det materiella som det immateriella kulturarvet.

Tärnskär

Sedan urminnes tider har människorna i skärgården byggt sig olika orienteringspunkter. De äldsta vi känner till är troligen bronsålderns rösen, vars lägen vi idag bara kan förklara som någon form av sjömärken. Med ökad sjöfart ökade behovet att riktmärken. På Tärnskär, det yttersta skäret öster om Örö, lades i dunkel historisk tid ett stenkummel upp. År 1846 ersattes det av en fem meter hög murad båk. Tärnskärs mäktiga siluett skulle synas tydligt och vida kring. Lotsstyrelsen beslöt 1910 att upphöra med underhållet av båken eftersom den ansågs för liten och inte längre tjänade sjöfarten. Sedan dess har den underhållits av skärgårdsborna själva, för vilka den ännu är ett viktigt riktmärke och en självklar del av skärgårdslandskapet.

Bebyggelsen

Den första permanenta bebyggelsen måste ha legat invid sundet mellan Husö och Örö, just där våra dagars bebyggelse ligger. Det finns ingen annan lika lämplig bytomt och det finns inte heller bebyggelseämningar någon annanstans. By- eller hustomter övergav man inte i första taget; de representerade ett stort investerat kapital i form av arbete och material (byggnader, bryggor, grävda brunnar mm), men också funktionella värden i form av noga vald närhet till olika viktiga försörjningspunkter. De utgjorde också platser väl kända för omvärlden. Tomtningarna på Skräppö har aldrig varit bas för åretruntboende.

Av den allra äldsta bebyggelsen finns förstås inget kvar. Det vanligaste bostadshuset fram till omkring sekelskiftet 1800 tycks den enkla ryggåsstugan varit. (En ryggåsstuga består vanligtvis av ett litet rum och ett litet kök hopträngt under ett lågt tak med synlig ryggås –för att nyttja husets ringa höjd invändigt. Därav namnet.) 1902 revs den sista ryggåsstugan på Örö, men är bevarad till eftervärlden genom en blyertsteckning. Så länge Örö bestod av ett odelat hemman hölls troligen antalet hus av alla de slag på en sparsam nivå. Annat blev det i samband med hemmansdelningarna under 1700-talet. Då uppstod ett explosionsartat och stort behov av nya bostadshus till de nu självägande hemmansägarna, men också uthus och ekonomibyggnader av alla de slag.

De sex bytomterna, som reglerades med storskiftet 1799-1801, bebyggdes alltså snart med bostadshus, ladugård, visthusbod eller jordkällare -sedan potatisodlingen kommit igång- och alla de andra småhus som hörde det jordnära och självhushållande livet till. Dessutom byggdes också sjöbod med brygga. Man kan generellt säga att ju längre fram i tiden, desto mindre antal hus för jordbruket, men desto fler för fiskets bedrivande. Eftersom fisket sedan ungefär sekelskiftet 1900-talet i princip varit den enda inkomstkällan, är uthustätheten påtagligt större utmed sjökanten, än en bit uppe på landbacken. Än idag finns dock en mångfald uthus och ekonomibyggnader av olika ålder och status; allt från den nyrenoverade ladugården till den ihopsäckade jordkällaren, allt från den stadigt cementbaserade tvättstugan (som hustrun till mästerlotsen Anders Persson fick med sig i hemgift när de tu gifte sig 1857) till det knäande sjömagasinet, allt från den nyinredda bybastun till den överflödiga båtslipern.

De äldre bostadshusen är alla utifrån sett mycket stora ja, nästan majestätiska med rejäl bredd och två hela våningar, många fönster men sparsmakat och symmetriskt placerade i fasaden, kraftfulla sadeltak, ej brutna av taklyft eller -kupor. Allt ger

ett mycket sammanhållet intryck; inte bara det att bebyggelsen ligger samlad på bytomten, utan lika mycket de faluröda träpanelerna och de tegeltäckta sadeltaken. På Örö finns idag vad gäller bostadshusen representanter från den under tidigt 1800-tal till två våningar förhöjda ryggåsstugan -som sedermera förblivit i princip intakt- till den under 1950-talet försiktigt moderniserade tvåvåninga parstugan. Av naturliga skäl har på några av hemmanslotterna uppstått behov av flera bostadshus.

I strandkanten ligger bodar och bryggor i stundtals oregelbundna mönster. Ovanför den av bodar och bryggor trä, sten och cementdominerade stranden breder en ocean av gräs ut sig. Denna gräsocean är själva bytomten, uppdelad i hustomter avskilda från varandra med kraftiga stenmurar. Tomterna sammanlänkas av den enda allmän stig som förbinder de olika hemmansdelarna med varandra. Flera tomter domineras idag av väldiga vårdträd, ofta kastanjer som vuxit till gigantiska proportioner. Bakom hustomter och stenmurar ligger ladugårdarna, parallellt med sjökanten. De bildar delvis en uttalad gräns mot betes- och slåttermarkerna som vidtar där bakom. Ladugårdarna är genomgående uppförda runt sekelskiftet 1900 och stora nog för att under ett tak rymma den maximerade mängden boskap, hushållsgrisen och förstås hönsen samt loge och höloft. Även ladugårdarna domineras helt och hållet av faluröda träpaneler och tegelröda sadeltak.

De vid storskiftet reglerade hustomterna, dominerar än idag Örö by. Svårigheten att ytterligare dela på lotterna är det som har hållit bebyggelsen samlad. De undantag som trots allt kommit till stånd, är undantagen som bekräftar regeln.

Före 1827 var bebyggelsebilden än mer sammanhållen än idag. Anledningen är tragisk. När mästerlotsen Anders Persson detta år höll bröllopsfest för sin dotter Inga-Greta slutade det med förödelse. Huset brann ner till grunden. Mästerlotsen ville inte bygga upp ett nytt hus på en så förbannad tomt. Han fick av bysamfälligheten tillåtelse att bygga sig ett nytt livsrum på en av sina beteslotter väster om byn. Här om någonstans visade sig det moränmaterial som inlandsisen frikostigt lämnat på Hemön. Den myckna moränen staplades nogsamt upp i meterbreda murar och i ett röjningsröse, som säkert skulle kunna göra anspråk på att vara en av öns högsta punkter. Inte nog med att mästerlotsen splittrade bystrukturen genom val av läge för sin gård, han valde också att måla sitt hus med grön oljefärg för att ytterligare avvika från byn, men kanske markera sin lotstillhörighet. På Borgö utanför Västervik har lotsen också målat sitt hus grönt och det finns fler exempel.

Som utslag av den kraftiga befolkningsökningen tillkom runt sekelskiftet 1900 ytterligare något bostadshus väster om byn och på Lillö. En sommarstuga uppfördes enligt det tidiga 1900-talets ideal strax intill båtslipen.

Öster om byn, i Svinhagen, avsattes kompositionstomter i samband med reservatsbildningen. Några av öns få moderna fritidshus är uppförda där.

Dagsläget

Än gal tuppen sin morgonserenad och än lyser det i fönstren året runt i några av husen på Örö. Örö tillhör de ännu åretruntbebodda öarna där traditionellt yrkesliv kombineras med modernt i en sinnrik kombination. Eftersom det kustnära fisket är en del av försörjningsbasen, ligger moderna fiskebåtar i olika storlekar utanför sjöbodarna och båtsen. Det luktar sjö och fisk och ljudet från en trygg fiskkutter såväl som rytandet från en vesslesnabb fjording är det enda som bryter tystnaden. Övriga hemmanslotter nyttjas som fritidsbostäder. Och trängseln sommartid kan vara relativt stor.

Den orörda skärgårdsnaturen ska skyddas från sådan mänsklig påverkan som kan förändra dess karaktär och de botaniska värdena ska bevaras. Landskapsbilden ska bevaras

Skydd och förordningar

Öröarkipelagen ingår i sin helhet i Misterhults naturreservat bildat 1967.
Klass II, Odlingslandskapet i Kalmar län
Upptaget som område i KMV-program för Oskarshamns kommun, 1993

Litteratur

Kalmar läns museums arkiv
Lantmäteriets arkiv
Länsstyrelsen arkiv
Sällsamheter i Småland, del 2. Petter Åkerman,
Kring en lotsgårds historia. Ragnar Wirsén 1968
Småländska skärgårdsnamn. Ivar Modéer 1933
Havsband. Sten Regnell, 1959
Natur i östra Småland. Länsstyrelsen i Kalmar län 1997
Odlingslandskapet i Kalmar län, Bevarandeprogram Oskarshamns kommun.
Länsstyrelsen i Kalmar län 1995
Det medeltida Småland. Aspeland, Sevede och Tuna län. Axelsson, Rahmqvist.
1999
Medeltida utskärsfiske. En studie av fornlämningar i kustmiljö. Peter Norman
1993
Misterhults norra skärgårdsreservat. Disposition och skötselplan
Skogsvårdsstyrelsen 1975